

journal.phaselis.org

PHASELIS

Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies

Volume I (2015)

2014 Yılı Çalışmaları Işığında Phaselis Antik Kenti'nin Geç Antik ve Ortaçağ Mimarisi ile Kentsel Yapısı

From the 2014 Research: Evidence of the Late Antique and Middle Age Architecture and City Planning of the Ancient City of Phaselis

Yalçın MERGEN

PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi'nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılarla açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayından ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çkitmasını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten makaleler derginin web sitesinde (journal.phaselis.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume I: Ocak-Aralık 2015) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Makale Künyesi Y. Mergen, "2014 Yılı Çalışmaları Işığında Phaselis Antik Kenti'nin Geç Antik ve Ortaçağ Mimarisi ve Kentsel Yapısı". *Phaselis* I (2015) 277-289. DOI: 10.18367/Pha.15014
Kabul Tarihi: 28.05.2015 | Online Yayın Tarihi: 30.06.2015

Editörya Phaselis Research Project
www.phaselis.org

2014 Yılı Çalışmaları Işığında Phaselis Antik Kenti'nin Geç Antik ve Ortaçağ Mimarisi ile Kentsel Yapısı

*From the 2014 Research: Evidence of the Late Antique and Middle Age Architecture
and City Planning of the Ancient City of Phaselis*

Yalçın MERGEN*

Öz: Lykia Bölgesi, Erken Hıristiyanlık ve Ortaçağ Hıristiyanlık Dönemi çalışmalarında sağladığı yeni ve ünik veriler nedeniyle ön plâna çıkmaktadır. Özellikle Anadolu Erken Ortaçağ urbanistik çalışmaları açısından Lykia Bölgesi'nde elde edilen veriler bu öneme değer katmaktadır. Son yıllarda Phaselis antik kentinde söz konusu dönemlere ilişkin yapılan çalışmalarla kentsel yapıya dair ortaya çıkmaya başlayan ipuçları, Lykia Bölgesi'ndeki diğer çalışmalar arasında Phaselis'in hızla önemli bir yer almasına olanak sağlamaktadır. Phaselis'in hem kent merkezinde hem de territoryumunda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, yerleşimin Erken Hıristiyanlık ve Ortaçağ kimliğini aydınlığa kavuşturabilecek mimari ve kentsel öğelerinin önceki çalışmalarla işaret edildiğinden çok daha yoğun ve ayakta olduğunu göstermektedir. Değişen çağdaş arkeoloji teorisi çerçevesinde, yerleşim alanlarının hem uygarlık hem de kültür tarihi perspektifini içeren bir yöntemle ele alınması, urbanistik yaklaşımların ağırlık kazanması; çalışmaların çok katmanlı stratigrafik değerleri göztererek gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu anlayışa dayalı olarak, Erken Hıristiyanlık ve Ortaçağ arkeolojisi açısından oldukça geniş bir repertuara sahip olan Phaselis'te yüzeyde görülebilen sivil, kamusal, dini ve benzeri mimari öğeler 2013 yılından itibaren yapılan çalışmalarla tespit ve tasnif edilmeye başlanmıştır. Hem kent merkezi hem de kentin territoryumunda daha önce yapılan çalışmalar sırasında belgelenmemiş birçok yeni bulgu elde edilmiştir. Son yıllarda Phaselis antik kentinde Erken Hıristiyanlık ve Ortaçağ dönemlerini kapsayan çalışmaların kaynak sıkıntısını da gidereceği kanızıdayız.

Anahtar sözcükler: Lykia · Phaselis · Erken Hıristiyanlık · Doğu Roma · Ortaçağ · Kent · Mimari

Abstract: The Lycia Region has come into prominence with the new and unique data that it has provided for studies of Early and Medieval Christianity. The data from this region provides significant value, in particular in terms of Early Medieval Anatolian urban studies. In recent years, as a result of studies geared towards these periods at the ancient city of Phaselis, ample indicative evidence has been found in respect to its urban structure, which has given increased significance to Phaselis within the Lycia Region. Field surveys conducted both in the urban center and within the territory of Phaselis have discovered architectural and urban elements that show the Early Christian and Medieval identity of the site is much more considerable, in terms of its density and much more intact, than has recorded in previous studies. Within the framework of developing modern archaeological theory, with the prerequisite of making studies taking into consideration multi-layered stratigraphic principles, due to the fact that settlements are examined through a method that includes not only the perspective of cultural history, but also the perspective of the history of civilization and in accord with this standpoint, since 2013, scholars have

* Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sanat Kuramları Ana-sanal Dali, İzmir. ymergen68@gmail.com

been working to determine, record and classify the religious, public and civil architectural elements that can be observed through surface surveys at Phaselis, with its wide repertoire in archaeological terms of Early Christian and Medieval structures. Many previously undocumented finds have been made in both the urban center and within the territory of Phaselis. We think the studies of the Early Christian and Medieval periods of the ancient city of Phaselis will be one of the factors to eliminate the problem of the lack of resources in this field.

Keywords: Lycia · Phaselis · Early Christian · East Roman · Middle Age · Urban · Architecture

Geleneksel olarak Doğu Roma kenti şeklinde adlandırılan ancak, Hellen ve Roma kültür ve uygarlıklarının da izlerini taşıyan kentsel - yapısal biçim ne yazık ki hala açıklama bekleyen bir alandır. Bu konuya Anadolu ve Anadolu dışından ışık tutabilecek yerleşim ne yazık ki çok az sayıda, Doğu Roma kenti üzerine eğilen araştırmacılar ise, parmakla sayılacak niceliktedir. Müller-Wiener, Foss ve Brandes'ten başlayarak Saradi gibi önemli araştırmacılar, Geç Antik Dönem ve Doğu Roma kent planlamacılığının ulaştığı sonucu, Roma kentinin çöküsü olarak işaret etmektedirler. Foss, ve Brandes¹ bu durumu "*polis'ten kastron'a dönüşüm*" olarak tanımlamaktadır. Tam da bu noktada ve özellikle Anadolu'dan bazı kent örnekleri durumun pek öyle olmadığını göstermektedir. Bu kentlerin arasında Lykia Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Phaselis de yer almaktadır.

Kent – planlama – mimari ilişkisi urbanistik çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle Doğu Roma kent planlamacılığına dair dönem kaynaklarının olmayışı, planlamacılığa ilişkin özgün ilkelerin ve 'Doğu Roma kentinin' fiziki tanımının arkeolojik kazılar aracılığı ile tespit edilebilmesi anlamına gelmektedir. 2013 yılından başlayarak gerçekleştirilen çalışmalar, Phaselis'in bölgedeki Kyaenai, Andriake, Olympos gibi sayılı örneklerle Erken Hristiyanlık ve Ortaçağ kentinin dönüşüm, oluşum ve oryantasyonu hakkında önemli bilgiler içermektedir.

2012 yılı öncesinde yapılan araştırma ve kazı çalışmaları çerçevesinde, Phaselis'in Geç Antikçağ ve Ortaçağ açısından çokça irdelenmediği kaynaklara dayalı olarak söylenebilir. Phaselis'te yapılan en kapsamlı çalışma H. Schläger tarafından başlatılan ve ölümünün ardından, J. Schäfer tarafından sürdürülen 1968 ile 1970 yılları arasındaki çalışmalardır. Yüzey araştırması ve belgeleme açısından belirlenen bir yöntem çerçevesinde sürdürülen bu çalışmalar Phaselis hakkında yapılmış en kapsamlı yayını da içermektedir². J. Schäfer'in ardından kapsamlı ilk arkeolojik kazı çalışması ise, Bayburtluoğlu tarafından gerçekleştirılmıştır. Bayburtluoğlu çalışmalarını bildiriler ve raporlar halinde 1983 ve 1985 yılları arasında yayımlanmıştır³. Ancak, bu araştırmalar neredeyse tamamen ve olasılıkla imkân kısıtlılığından dolayı Phaselis'in Hellen ve Roma dönemlerine yönelik gerçekleştirilmişdir. Bu yüzden 2013 yılı ve sonrasında, Phaselis'in Geç Antikçağ ve Ortaçağ yerleşimine dair yapılan çalışmalar ilk olması nedeniyle önem kazanmaktadır.

2013 yılından itibaren devam ettirilen çalışmaların başında, kentin topografik planının sayısal ortamda hazırlanması gelmektedir ve bu çalışmalar sürdürmektedir (Fig. 3). Hem kentsel dokuyu hem de kent içinde ve çevresinde bulunan yapıların kente ve birbiri ile olan ilişkisini saptamayı amaçlayan topografiya çalışmaları aynı zamanda, Phaselis'te yer alan Geç Antikçağ ve Ortaçağ yapı stokunu saptamak açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir.

Söz konusu çalışmalar çerçevesinde ve özellikle 2014 yılı araştırma sezonunda elde edilen

¹ Brandes 1989; Foss 1996.

² Schäfer 1971; 1981.

³ Bayburtluoğlu 1983; 1984; 1985.

veriler, Phaselis'in Geç Antikçağ ve Ortaçağ'a tarihlenen kentsel yapısının neredeyse bütün bir biçimde saptanabileceğini göstermektedir. Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunların ilki: kent içinde ve çevresinde yer alan yapıların ve özellikle kentsel yapının çekirdeğini oluşturduguunu düşündüğümüz kamusal ve dinsel yapıların izlenebilir biçimde görece sağlam olarak günümüze ulaşmasıdır. Diğer neden ise; Phaselis'in Ortaçağ ve sonrasında biçimsel değişime neden olacak kentsel müdahalelere maruz kalmamasıdır. Zira kentte İslami bir yerleşimin izlerine rastlanmamaktadır.

Yapılan çalışmalar sırasında, Phaselis ve Lykia/Pamphylia Geç Antikçağ ve Ortaçağ Hristiyanlık dönemlerine katkı sağlayabilecek ve literatürde bulunmayan yeni yapılar tespit edilmiştir. Bunlar, çalışmanın yöntemine bağlı olarak da iki ayrı biçimde irdelenebilir. Kentin akropolis'inde yer alan anıtsal boyutlardaki bazilikal planlı bir kilise, bu kilise ile bağlantılı ve akropolis'te bulunan yerleşimin tasarımlına ilişkin veriler sunan sokak ve meydan düzenlemeleri, akropolis'te yer alan bir şapel ve bir adet orta ölçekli bazilikal planlı kilise; Phaselis kent merkezinde yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen mimari öğelerdir. İnciryalı Mevkii'nde saptanan bazilikal planlı bir kilise ise, territorial çalışmalar çerçevesinde saptanmış ve değerlendirilmiştir. Söz konusu yapılar, hem fiziki hem de sayisal ortamda rölöve – restitüsyon çalışmaları gerçekleştirilecek belgelenmiştir.

Kentsel Yapı

Phaselis kenti, teritoryumu ile birlikte çok geniş bir alanda hakimiyet kurmuş gibi gözükmemektedir. Kemer İlçesi'nin Tekirova Beldesi'ne bağlı sınırlar içinde yer alan Phaselis'in territorial sınırları kuzeyde Gökdere Vadisi ile Akdeniz arasında kalan bir şerit boyunca uzanmaktadır. Bu şerit, batıda Üç Adalar, doğuda ise Çandır Vadisi'ni de içine alacak biçimde sınırlanmaktadır⁴.

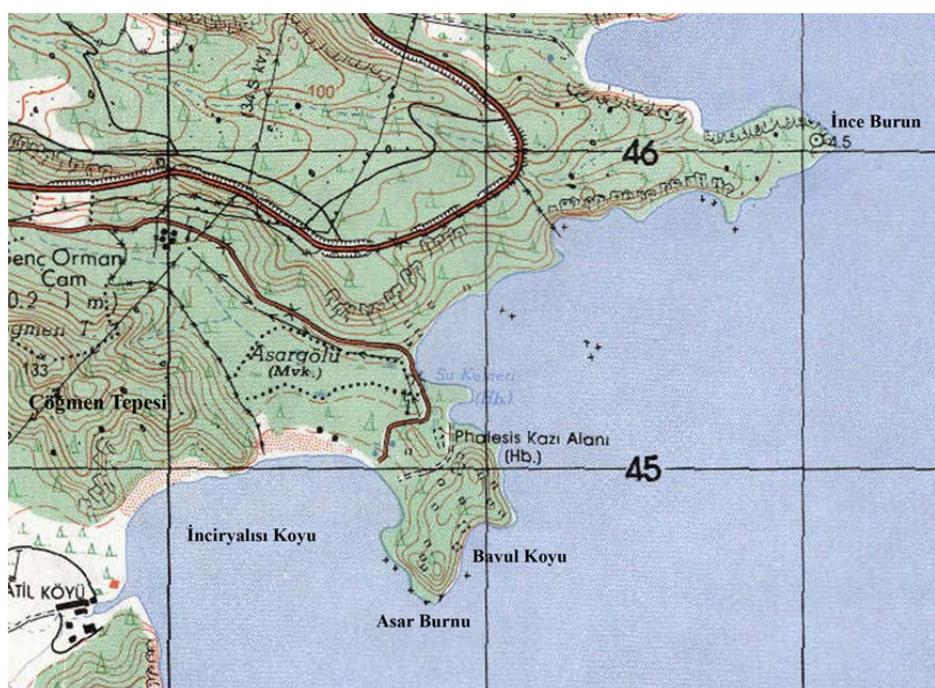

Fig. 1. Phaselis ve Çevresinde Yer Alan Coğrafik Öğeler

⁴ <http://www.phaselis.org/phaselis/kentin-konumu>.

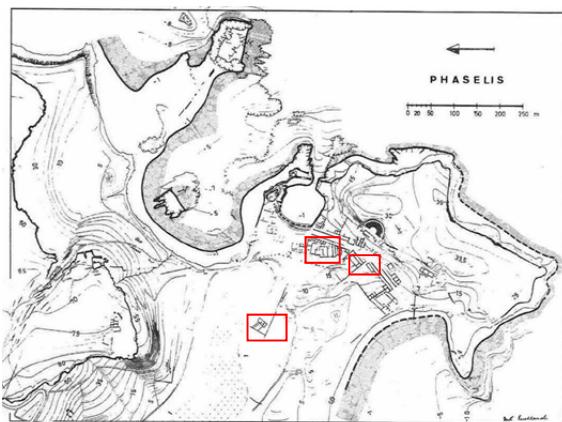

Fig. 2. Phaselis'te Bilinen Ortaçağ Yapıları
(Schäfer'dan)

Henüz çalışmalar başlangıç aşamasında olmakla beraber, Phaselis'in okunabilir duromdaki kent planı ve kent merkezi ile teryitoryumu arasında kurulabilen fiziki ilişki bu aşamada dahi önemli katkılar sağlamaktadır. Phaselis coğrafik konumu ve yapısı nedeniyle Lykia'nın Geç Antikçağ ve Ortaçağ kıyı kentleri ile benzer özellikler sergilemektedir. Kıyı Lykia Bölgesi'nin dik yamaçlı dağlık bir yapıya sahip olması ve Akdeniz'e kıyısı bulunması bu özellikleri belirleyen önemli etmenlerdir. Orta Çağ'da yaygın bir özellik olarak; Olympos, Patara, Phaselis gibi tüm Lykia liman kentlerinin kullanılabilir tarım arazileri bulunmamaktadır. Bununla beraber bu tür kentlerde yaşamın deniz yolculukları ve deniz ticaretine dayalı olarak sürdürdüğü bilinmektedir⁶. Lykia'nın diğer kıyı kentlerinde olduğu gibi Phaselis de çok geniş tarım arazilerine sahip olmasa da, deniz yolculuklarına ve ticaretine dayalı bir yaşam biçimini sağlayacak kıyı ve limanlara sahiptir (Fig. 1-3).

Yukarıda değinilen ve Lykia kentlerine özgü olarak değerlendirilen genel özelliklerinin dışında Phaselis, özgün ve ayırcı bazı özelliklere de sahiptir. Bunların başında yüzeyde yer alan kalıntılar sayesinde söz konusu dönemlerde de kullanıldığı anlaşılan, üç farklı liman⁷ ve bu

Phaselis'in ana yerleşim merkezi ise, özgün bir coğrafik yapıya sahiptir. Kentin belirgin karakteristğini oluşturan en önemli husus, akropolis olarak adlandırılan yarımadada ve kentin nekropolis alanı ile kent merkezini ayıran Kuruçay'dır. Akropolis'in üzerinde yer aldığı yarımadada, İnce Burun ile Asar Burnu arasındaki körfəz ile Ala Tepe ile gene Asar Burnu arasında kalan İnciryalısı Koyu'nu birbirinden ayırmaktadır (Fig. 1-3). Bu nedenle Kentin kuzey ve güneyinde korunaklı iki koy oluşmuştur. Bu koylar mendirek ve dalgakırın düzenlemeleri ile Phaselis'in özellikle erken dönemlerinde liman olarak kullanılmıştır⁵.

Fig. 3. Phaselis Antik Kenti Güncellenmiş
Topografik Planı

⁵ Bilgi için bk. Schäfer 1981, 55-67.

⁶ Hild 2004, 3.

⁷ Bayburtluoğlu 1983, 182; Adak *et al.* 2005, 1.

limanlardan kuzeydekine açıldığını şimdilik varsayıduğumuz bir gölet bulunmaktadır (Fig. 2-3).

2014 yılında sürdürülen çalışmalar çerçevesinde Geç Antikçağ ve Ortaçağ yerleşmesinin akropolis'te yoğunlaştiği anlaşılmaktadır. Kuzey ve Güney limanları birbirine bağlayan cadde ve bu caddenin çevresindeki yapıların bu dönemde kentin kamusal alanlarını teşkil ettiği söylenebilir. Bunun nedeni özellikle Liman Caddesi'nin kuzeyinde ve batı kanadında yer alan hamamda Bayburtluoğlu tarafından yapılan çalışmalar sırasında elde edilen bulgulardır. Tiyatro hamamı olarak adlandırılan yapıdaki çalışmalar sonrasında Bayburtluoğlu bu binanın farklı işlevlerde de olsa Arap akınlarına kadar kullanıldığını aktarmaktadır⁸. Ayrıca, gene Bayburtluoğlu tarafından gymnasion hamamının palaestra zemininde mozaik zemin kaplaması açığa çıkarılmıştır. Bayburtluoğlu söz konusu mozaik kaplamada yer alan yapım kitabesine dayanarak⁹, hamamın M.S. VI. yüzyıl civarında bir villa olarak kullanıldığını düşünmektedir¹⁰.

Yukarıda sayılanların dışında kentin bu bölgesinin kamusal alan olarak değerlendirilmesinin en önemli nedeni ise, tetragonal agora içerisinde yer alan üç nefli Hellenistik bazilika ve hem hamam hem de agora'da görülen, duvar teknikleri nedeniyle Roma Dönemi inşa malzeme ve tekniğinden farklılık gösteren mekânlardır. Hem önceki araştırmalarınlığında hem de söz konusu malzeme teknik özellikler nedeniyle bu mekânların Ortaçağ yapılarına ait olduğunu düşünmek mümkündür. Henüz detaylı bir çalışma yapılmamış olmakla beraber, tetragonal agora içinde inşa edilmiş olan bazilikal planlı kilise, plan özellikleri, proporsyonları, örtü sistemi ve malzeme teknik özellikleri açısından Lykia Bölgesi'nde M.S. VI. yüzyıl civarına tarihlenen birçok örnekle benzerlik göstermektedir¹¹. Kilisenin bu alandaki varlığına dayalı olarak da söz konusu geç

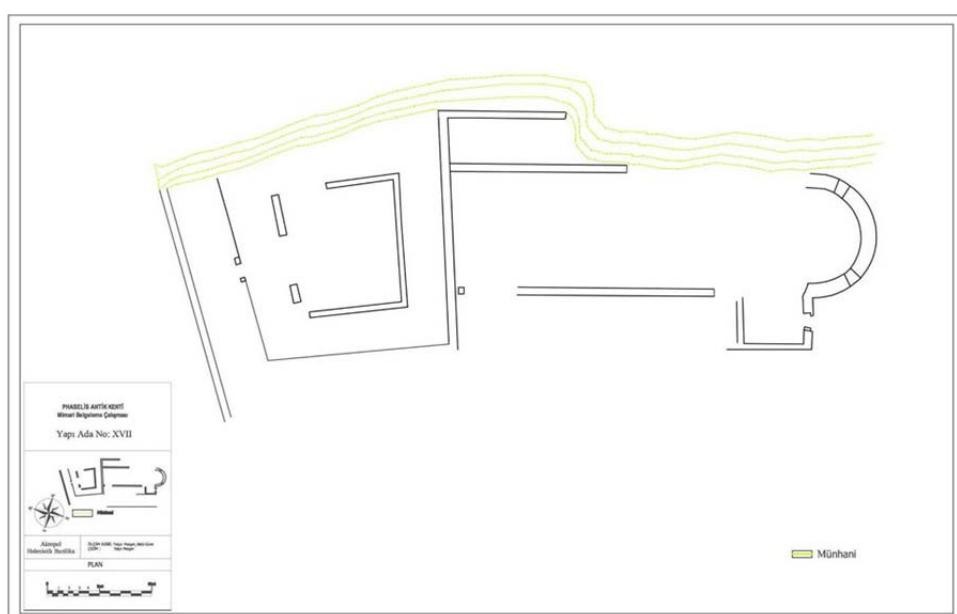

Fig. 4. Akropolis 1 no'lu Kilisenin Planı

⁸ Bayburtluoğlu 1983, 185.

⁹ Bayburtluoğlu 1985, 376, 384 res. 13.

¹⁰ Bayburtluoğlu 2004, 90-91.

¹¹ Benzer örnekler için bk. Gemiler Ada I, II, III ve IV no'lu kiliseler, Ölüdeniz Kumsal Bazilikası, Ölüdeniz Lagün Bazilikası, Besta Koyu Kilisesi. A. Kazuno 1995, 407-419. Ksanthos Akropolis Kilisesi, Canbilen et al. 1996, 201-229, Ksanthos Büyük Bazilika, Sodini 1980, 119-148; Patara Büyük Kilise, Işık 1995, 253-282. Olympos 1 no'lu kilise; Gökalp – Yıldırım 2010, 367-387.

dönem duvarlarının en azından M.S. VI. yüzyıl ve sonrasında inşa edilmiş olabileceğini söylemek yanlış olmayacağındır.

Henüz sonuca ulaşmamış olmakla beraber, akropolis'te yapılan yüzey çalışmaları bu mevkiiin de Ortaçağ'da iskân edildiğini göstermektedir. Akropolis'teki yapı yoğunluğundan kaynaklı olarak, Phaselis'in sivil yerleşme alanının akropolis olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Schäfer tarafından tespit edilen küçük boyutlu bir şapeli¹² ek olarak 2013 yılında yapılan çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan ve birisi belgelenen dört adet kilise de bu kaniyi doğrulamaktadır. Bu toplam sayı sonuç olmamakla beraber geniş bir alana sahip akropolis'teki bu kiliselerin olasılıkla mahalleleri temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu kaniyi doğrulayan en önemli veri ise, kiliselerde ve çevrelerinde yer alan sarnıçlardır. Büyük boyutlu ve farklı tiplerdeki bu sarnıçların bazıları konut olduğunu düşündürmüştür, birden çok kat düzenlemesine sahip mekânların içinde ve/veya avlularında bulunmaktadır. Simetrik veya diyalogik simetrik biçimde bir avlunun içine yerleştirilmiş organik biçimde ilişkili kapalı mekânlar, işlevlerine göre bir ya da birden çok katlı inşa edilmişlerdir. Bu yapıların bazıları arasında dar sokak bağlantıları izlenebilmektedir. Benzer biçimli bir planlama Olympos Akropolis Tepesi'nde de bilinmektedir¹³.

Akropolis I no'lu Bazilikal Planlı Kilise, Giriş ve Meydan Düzenlemesi:

a- I no'lu Kilise:

Akropolis Doğu Roma Hıristiyanlık Dönemi I no'lu Bazilikal Plânlı Kilise'si Phaselis antik kenti akropolis'inin güneyinde, deniz seviyesinden yaklaşık 25 metre yükseklikte Akdeniz ve Güney Liman'a hâkim bir konumda yer almaktadır. Kilise, güneyde ve batıda olasılıkla daha erken dönemde istinat duvarları ile güçlendirilmiş bir düzük üzerinde bulunmaktadır. Yapının avlusuna (atrium) ait güney ve batı duvarları ile gene avlu ve ana mekânına (naos'una) ait güney cephe duvarları söz konusu istinat duvarları üzerine inşa edilmiştir (Fig. 10). İstinat duvarlarının des-teklediği dik eğimli yamaç kilisenin, güneydeki doğal sınırını oluşturmaktadır (Fig 10). Yapının ku-

Fig. 5. 1 no'lu Kilise Apsis Dış Cephe

Fig. 6. 1 no'lu Kilise Atrium ve Naos, Doğuya Bakış

Fig. 7. 1 no'lu Kilise Kuzey Nef Duvarı, İç Cephe

¹² Schäfer 1981, 122.

¹³ Mergen 2011, 462-489.

Fig. 8. 1 no'lu Kilise Güney Transept Kolu ve Güney Nef, Doğuya Bakış

sında oldukça geniş bir alana yayılan atrium bulunmaktadır. Atrium'un sütunlu bir düzenlemeye sahip olduğu stilobat kalıntılarından anlaşılmaktadır (Fig. 4, 6, 9). Duvarlar temel seviyesine kadar tahrif olduğundan giriş açıklıkları görülememektedir (Fig. 6, 8.) Yapının atrium'ından üç nefli olduğu stilobat kalıntılarına dayalı olarak anlaşılan noas'una batı yönü açık sundurmali bir narteks'le giriş sağlanmaktadır. Kilisenin güney nefi ve güneyde olması beklenen transept kolu güney istinat duvarlarının çökmesine bağlı olarak tamamen tahrif olmuştur (Fig. 7). Kilisenin doğusunda ise içten ve dıştan yuvarlak plânlı bir apsis yer almaktadır. Apsis üzerinde iki adet büyük boyutlu mazgal pencere görülmektedir (Fig. 5, 9). Yapının ana mekânına girişi sağlayan kapılardan birisi apsis cephesinde ve güney transept kolunda yer almaktadır. Diğer giriş açıklığı ise, ana nefin batısında olmalıdır. (Fig. 8, 9).

zeyinde yer alan büyük boyutlu bir sarnıç dışında ve cephe duvarlarının temel izlerinden başka bir veriye şimdilik ulaşılamamıştır. Bu nedenle yapının kuzeydeki yayılım alının sınırları henüz tespit edilememiştir. Kilise doğu-batı doğrultusunda toplam 62.30 metre kuzey-güney doğrultusunda ise, 22.75 metre boyutlarında bir alana yerleşmektedir. Yapının ana mekânı doğu-batı doğrultusunda 40.50 metre, kuzey-güney doğrultusunda ise 22.75 metre ölçülerine sahiptir (Fig. 9).

1 no'lu Kilise, doğu batı yönünde uzunlaşmasına yönelik gösteren üç nefli transeptli bazilikal plân şemasına sahiptir¹⁴. Kilisenin batı-

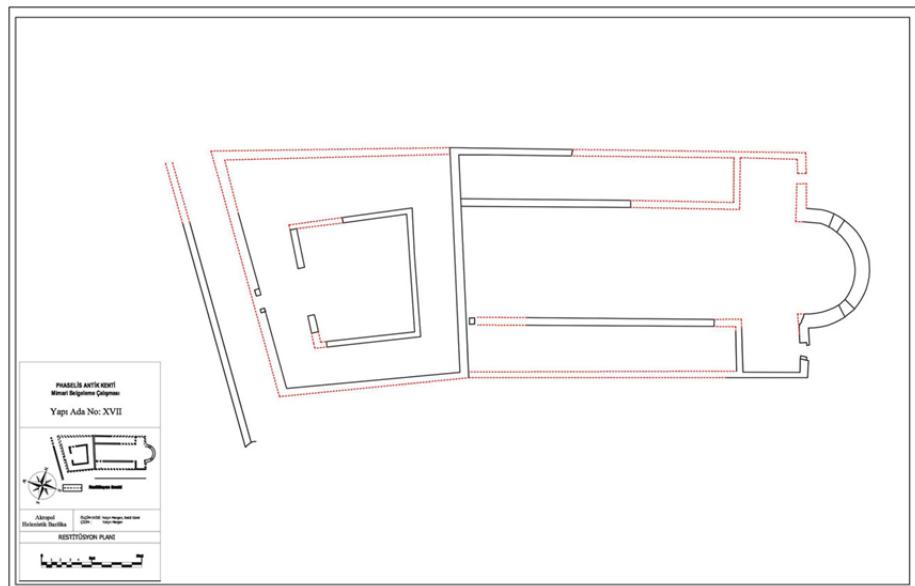

Fig. 9. Akropolis 1 no'lu Kilisenin Restitüsyon Planı

¹⁴ Şu ana kadar elde edilen verilere göre bazilika, Krautheimer'in (1969, 59) tipolojisinde "Haç Transept" içerisinde yer almaktadır.

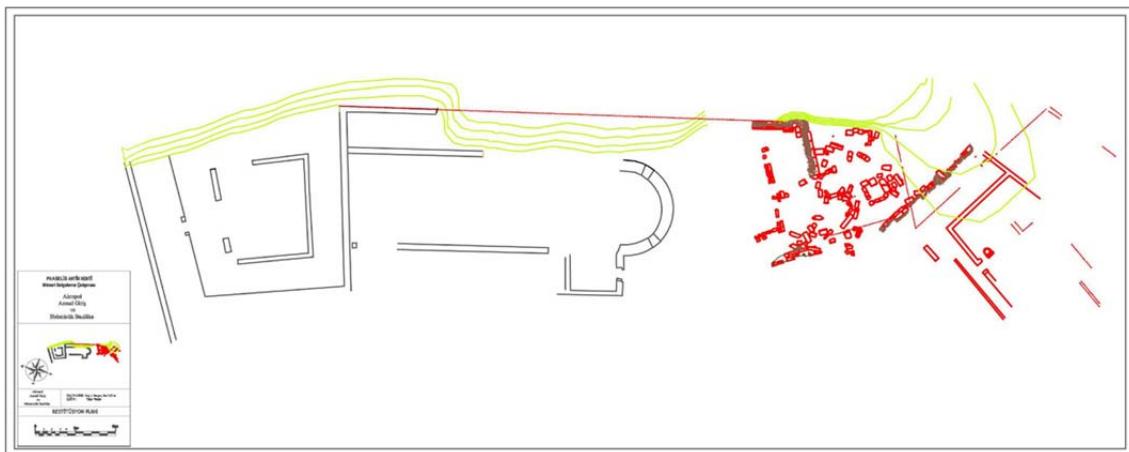

Fig. 10. Akropolis Meydan Düzenlemesi Taş Planı

Yapı günümüze sağlam ulaşamamıştır. Apsis ve güney cephe duvarının batı bölümündeki bir parçasının dışında duvarlar temel seviyesine kadar yıkıktır. Kilisenin ana mekânının kuzey batı dış köşesine çok yakın bir konumda ise, olasılıkla atriumla da bağlantısı bulunan ve doğu kısmı duvarla çevrili olduğu anlaşılan büyük bir sarnıç görülmektedir. Söz konusu sarnıç Phaselis akropolis’inde sıkılıkla rastlanan içi sıvalı sarnıçlarla boyut ve yapısal olarak uyum göstermektedir.

Kilisenin inşasında genellikle, kaba – yontu kesme taş ve moloz taş kireç harcı bağlayıcı malzeme kullanılarak uygulanmıştır. Bunun dışında apsis’tे görülen örnekler ışığında daha erken dönemlere ait devşirme malzeme de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin naos’unda rastlanan bazı örnekler çerçevesinde ahşap örtü sisteminin devşirme sütunlarla taşındığı gözlemlenmektedir.

Lykia ve Bölgesi’nde transeptli bazilikal plan şemasında inşa edilmiş örnekler Hellenistik bazilikal plan şemasında inşa edilmiş örnekler göre daha az sayılabilir. Bununla beraber Tlos¹⁵, Patarra¹⁶, Limyra¹⁷ ve Olympos’ta¹⁸ transeptli ve üç nefli bazilikal plânlı kiliseler bulunmaktadır.

Doğu Roma mimarisinde M.S. IV.-VI. yüzyıllar arasında kullanılan transeptli bazilikaların Anadolu’daki örnekleri M.S. V.–VI. yüzyıllar içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca, Lykia Bölgesi’nde, iyi korunmuş bir örneği Korba’da¹⁹ bulunan ve naos’un doğusunda apsis önünde yer alan transeptin, kuzey ve güneyde yarımdaire apsislerle sonlandığı örnekler bilinmektedir. Bu örneklerden başka, Aperlai, Muskar ve Çamarkası’nda da transeptli bazilikalar yer alır²⁰. Ancak bu kiliseler transeptli ve üç nefli olmaları dışında Phaselis örneği ile başka açıdan benzerlik

¹⁵ Tlos’ta bulunan kilisede 2014 çalışma sezonunda çalışmalarla başlanmış olsa da bu makalenin yazıldığı sırada yeni bir yayın yapılmamıştır. Bu nedenle kilisenin planı Wurster’in (1996, 161-174, 167 abb. 4) kent planında görülebilmektedir.

¹⁶ Uluçam 1991, 29-55, 37-38 çiz. 8-53; Effenberger – Kunze 1995, 253-282 çiz. 1.

¹⁷ Tam bir planı henüz yayınlanmamış olan kilisede naos’un doğusunda, apsis önünde kuzey-güney yönünde bir transept bulunmaktadır (ayrıca bk. Peschlow 1984, 411 abb. 1).

¹⁸ Mergen 2011, 382-387.

¹⁹ Geppert 2000, 33-39, 34 abb. 19; Altripp 2006, 75-88.

²⁰ Aperlai antik kentinde yer alan kiliseler sadece kent plânlı içerisinde yayınlanmıştır (Peschlow 2007, 613, 624). Aperlai için ayrıca bk. Vann et al. 2001, 286. Muskar ve Çamarkası kiliselerinde transept kolları apsidal formda sonlanmaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Grossmann – Severin 2003, 27-33, 116-118. Altripp 2006, 75-88.

Fig. 11. Akropolis Meydan Düzenlemesi Taş Planı

göstermezler. Genel bir yaklaşımıyla iki transeptli bazilikaya sahip kentler bölgelerin metropolit kentleri ya da önemli merkezleri olarak yorumlanmaktadır.²¹

Bu plan tipi, Lykia Bölgesi dışında Pamphylia'da Perge²² ve Side'de M.S. V.–VI. yüzyıllara tarihlenen, Piskoposluk Bazilikası'nda uygulanmıştır.²³ Diğer yandan Side'deki Piskoposluk kilisesi de Olympos'taki kilise gibi yüksek duvarlarla çevrelenmiştir.²⁴

b- Meydan Düzenlemesi:

Söz konusu olan Phaselis akropolis'inin yaklaşık güney doğusunda, Güney Liman'ın hemen üzerinde, 1 no'lu kilisenin hemen doğu- kuzeydoğusunda ve yaklaşık 26 metre rakımda yer almaktadır. Çok yoğun kesme ve moloz taş yıkıntılarının gözlendiği alan, güneybatıda 1 no'lu kilisenin güney cephe duvarlarının da üzerine yerleştirildiği teras duvarının başlangıcı ile sınırlanmaktadır. Batıda Phaselis'in erken dönem duvar işçiliği ve malzemesi ile uyum gösteren, olasılıkla anıtsal bir yapıya ait duvarlar bulunmaktadır. Kuzeyde ise diğer yapılarda olduğu işlevi henüz belirlenemeyen mekanlar ve bir sokak, doğuda ise sık bitki örtüsü nedeniyle girilemeyen bir düzlik bulunmaktadır (Fig. 10-11).

İstintat duvari, anıtsal yapı ve sokakla çevrelenmiş olan alanın en önemli özelliği batıda yaklaşık kuzey–güney, kuzeyde ise yaklaşık doğu–batı doğrultusunda uzanan dar açıyla birleşen iki farklı krepidoma ile düzenlenmiş olmasıdır (Fig. 11). Kuzeyde izlenen krepidomanın iki krepisli olduğu anlaşılmakla birlikte batıda yer alan krepidomanın yıkıntı ve toprak altında kalmasından dolayı kaç krepis'li olduğu anlaşılamamaktadır.

Bu alanda yapılan çalışmalar sırasında oldukça fazla sayıda; ancak yanın nedeniyle büyük oranda tahrip olmuş mimarî plastik ve yapı malzemesine rastlanmıştır. Belgelenen bu malzeme-

²¹ İki transeptli kiliseye sahip kentlerden Side ve Perge, Pamphylia Bölgesi'nin metropolit merkezleridir. Aynı şekilde Pisidia Bölgesi'nin önemli kentlerinden Antiokheia kentinde de iki transeptli bazilika bulunmaktadır.

²² Rott 1908, 47 abb. 19.

²³ Mansel 1978, 267-269.

²⁴ Mansel, 1978, 269 res. 299.

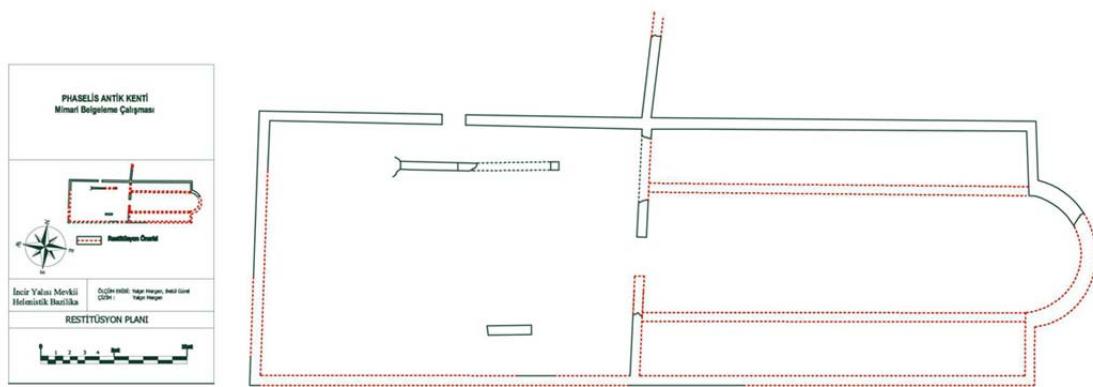

Fig. 12. İnciryalı Bazilikası Restitüsyon Planı

lerin arasında özellikle yazılı bir arşitrava ait parçalar dikkat çekicidir.

Phaselis antik kenti teritoryumunda yapılan çalışmalar sırasında da bazı önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bunların başında İnciryalı Mevkii’nde tespit edilen ve literatürde bulunmayan, üç nefli Hellenistik bazilika gelmektedir.

İncir Yalısı Kilisesi:

İnciryalı Koyu'nun yaklaşık kuzeydoğusunda, sahilde ve kıyı kenar çizgisine çok yakın bir mevkide yer alan yapı; Çögmen Tepesi'nin güney yamaçları ile kıyı kenar çizgisini arasında kalan bir düzlükte inşa edilmiştir (Fig. 13). Yapı topluluğu yaklaşık $36^{\circ}31'24.28''K$ ve $30^{\circ}32'30.85''E$ koordinatlarında yer almaktadır.

Bu düzlük üzerinde ve yapının çevresinde izlenebilen duvar kalıntılarına ve yüzeye dağılmış durumda moloz yığınlarına dayalı olarak kilisenin bir yapı topluluğunun içinde yer aldığı söylenmek olanaklıdır. Ayrıca, gene yapı ve yakın çevresinde görülebilen nitelikli kesmetaş ve profilli mimari parçalardan dolayı kilisenin inşa edildiği alanda veya yakın çevrede Roma Dönemi'ne ait yapı ve/veya yapıların bulunduğu düşünmek doğru olacaktır. Özellikle kilisenin batısında ve yaklaşık 200 metre batısında bulunan $36^{\circ}31'19.86''K$ ve $30^{\circ}32'25.55''E$ koordinatlarındaki bir su kaynağı çevresinde görülebilen bloklar, tuğla, pişmiş toprak zemin kaplama ve benzeri yapı malzemeleri bu alanda bir ayazma olabileceği düşündürmektedir (Fig. 13).

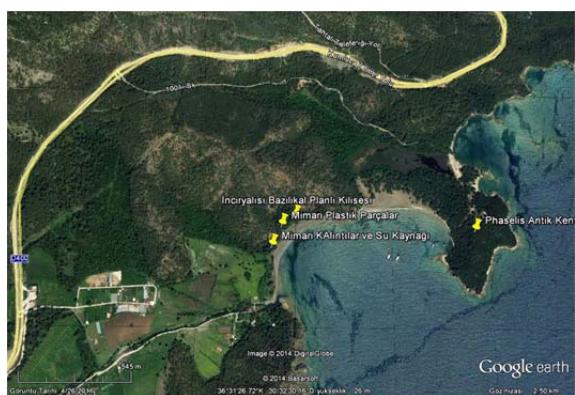

Fig. 13. İnciryalı Mevkii Kilisesinin Phaselis Antik Kenti'ne Göre Konumu

Kilise:

İnciryalı Mevkii’nde yer alan kilise, doğu – batı doğrultusunda 57.40, kuzey güney doğrultusunda ise, yaklaşık 25.50 metrelük bir alanda inşa edilmiştir. Naos ve atrium'un konumlandığı bu alan çevresinde kuzeyde ve batıda moloz ve kesme taş yapı malzemeleri geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Kilisenin naos'u doğu – batı doğrultusunda 31.45, kuzey – güney doğrultusunda ise, 18.25 metrelük ölçülere sahiptir (Fig. 12).

Lykia Bölgesi Erken Hıristiyanlık ve Doğu Roma yapı tipolojisinin özelliklerini göstermektedir. Bölgenin M.S. V. ve VI. yüzyıllarında yaygın biçimde inşa edilen²⁵ benzer örnekleri ile uyumlu bir plan tipine sahiptir. Kilise doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Dikdörtgen planlı ana mekâna ve mekânsal oranlara dayalı olarak kilisenin üç nefli Hellenistik bazilikal plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Fig. 12). Yapının apsis'i dıştan vurgulu içten ve dıştan yuvarlak planlidir (Fig. 12, 14). Batı kısmında yapının ana mekânına oranla oldukça geniş bir atrium bulunmaktadır. Nartekse dair bir iz görülememekle beraber atrium ve naos arasında yer alan bir koridorun narteks işlevine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Fig. 3). Kilisenin kuzeyinde ve olasılıkla kuzey nef ile organik bağlantısı bulunan bir ek mekân yer almaktadır (Fig. 12). Mekânın işlevi belirlenmemekle beraber bölgede ve gene yakın kentlerde benzer uygulamaların olduğunu söylemek mümkündür.

İnciryalı Koyu'nda ve Çövmen Tepesi eteklerinde yer alan kilise bir yapı topluluğunun ögesidir. Plan tipi olarak M.S. V.–VI. yüzyıl özelliklerini göstermektedir. Bölgede yer alan bu döneme ait benzer örnekler değerlendirildiğinde benzer türde yapı topluluklarının geniş bir alana yayıldığı ve eğer manastır yapı topluluğu ise, manastır mülkiyet sınırlarının iyice geniş tutulduğu ve bu sınırlar dâhilinde başka yapısal birimler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, yapı topluluğunun yeri, herhangi bir yerleşim biriminin dâhilinde olmaması ve Phaselis'e olan mesafesi göz önüne alındığında kilisenin bir manastır kilisesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, çevredeki su kaynakları da dikkate alındığında özel bir kült alanı olduğu da söylenebilir. Bu unsurlar kilisenin ait olduğu manastır ve bu manastırın territoryumu ile birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Fig. 14. İnciryalı Bazilikası Apsis İç cephe, Doğuya Bakış

²⁵ Benzer örnekler için bk. Gemiler Ada I, II, III ve IV no'lu kiliseler, Ölüdeniz Kumsal Bazilikası, Ölüdeniz Lagün Bazilikası, Besta Koyu Kilisesi. Kazuno 1995, 407-419 Ksanthos Akropolis Kilisesi, Canbilen et al. 1996, 201-229, Ksanthos Büyük Bazilika, Sodini 1980, 119-148. Olympos 1 no'lu kilise; Gökalp – Yıldırım 2010, 367-387.

BİBLİYOGRAFYA

- Adak *et al.* 2005 M. Adak, N. Tüner Önen – S. Şahin, "Neue Inschriften aus Phaselis I". *Gephyra* 2 (2005) 1-20.
- Altripp 2006 M. Altripp, "Die Basilika von Korba in Lykien". Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 7: Die Chora von Kyaneai*, *Tübinger Althistorische Studien* 2. Tübingen (2006) 75-88.
- Bayburtluoğlu 1983 C. Bayburtluoğlu, "1982 Phaselis Kazısı Raporu". *KST V* (1983) 181-189.
- Bayburtluoğlu 1984 C. Bayburtluoğlu, "1983 Phaselis Kazısı Raporu". *KST VI* (1984) 301-312.
- Bayburtluoğlu 1985 C. Bayburtluoğlu, "Phaselis Kazısı Raporu". *KST VII* (1985) 373-386.
- Brandes 1989 Wolfram Brandes, *Die Städte Kleinasiens im 7. und 8. Jahrhundert* (Berliner Byzantinistische Arbeiten 56). Berlin 1989.
- Canbilen *et al.* 1996 H. Canbilen, P. Lebouteiller – J. Sodini, "La Basilique de L'Acropole Haute de Xanthos". *Anatolia Antiqua* IV (1996) 201-229.
- Effenberger – Kunze 1995 A. Effenberger – M. Kunze "Kent Bazilikası, Patara 93". *KST XVI/2* (1995) 253-282.
- Foss 1996 C. Foss, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*. Hampshire 1996.
- Geppert 2000 K. Geppert "Bericht über die Arbeiten in Korba" Ed. F. Kolb, *Die Siedlungskammer des Yavu-Berglandes Bericht über die Ergebnisse der Feldforschungs Kampagne 1995 auf dem Territorium der Zentrallykischen Polis Kyaneai*, *Lykische Studien* 5. Bonn (2000) 33-39.
- Gökalp – Yıldırım 2010 Z. D. Gökalp – Ş. Yıldırım, "Lykia Olympos'unda Bir Restitüsyon Denemesi". *Adalya* XIII (2010) 367-387.
- Grossmann – Severin 2003 S. Grossmann– H. G. Severin, *Frühchristliche und Byzantinische Bauten im Südöstlichen Lykien*. Tübingen 2003.
- Hild 2004 F. Hild, "Lykien in den Notitiae Episcopatum". *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 54 (2004) 1-17.
- İşık 1995 F. İşık, "Patara 1993". *KST XVI/2* (1995) 253-282.
- Kazuno 1995 A. Kazuno "Survey of The Early Byzantine Sites in Öludeniz-Gemilerada Area". *AST XII* (1995) 407-419.
- Mansel 1978 A. M. Mansel, *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*. Ankara 1978.
- Mergen 2011 Y. Mergen, *Olympos Antik Kenti'nin Ortaçağ Dönemi Dokusu ve Likya Bölgesi Açısından Önemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2011.
- Peschlow 1984 U. Peschlow "Die Bischofskirche in Limyra (Lykien)". Ed. D. I. Pallas, *Actes du Xle Congrès international d'archéologie chrétienne* (Thessalonique 28 Septembre - 4 Octobre 1980). Thessalonique (1984) 409-421.
- Peschlow 2007 U. Peschlow "Befestigungen Lykischer Städte in Spatantiker und Frühbyzantinischer Zeit". Eds. K. Dörtlük – T. Kahya, *III. Uluslararası Likya Sempozyumu 07 - 10 Kasım 2005 Antalya. Sempozyum Bildirileri Cilt: I - II*. Antalya (2007) 601-624.
- Rott 1908 Hans Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*. Leipzig 1908.
- Sodini 1980 J. P. Sodini "Une Iconastase Byzantine à Xanthos". *Actes du Colloque sur la Lycie Antiqua* 27 (1980) 119-148.
- Schäfer 1971 J. Schäfer, "Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen". *AA* (1971) 542-561.
- Schäfer 1981 J. Schäfer, *Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen*. Tübingen 1981.
- Uluçam 1991 A. Uluçam, "Patara (Büyük Kilise) 1989". *KST XII/2* (1990) 37-55.
- Vann *et al.* 2001 R. Vann, R. Hohlfelder – D. Sullivan "Survey of Aperlae in Lycia the 1998

- Wurster 1996 Season". *AST XVIII/2* (2001) 285-290.
W. W. Wurster "Dynastensitz wird Römerstadt: Eine Skizze über Prozesse
der Romanisierung in Lykien". Eds. F. Blakolmer, K. R. Krierer – F.
Krinzinger *et al.*, *Fremde Zeiten Band I*, Festschrift für Jürgen Borch-
hardt. Wien (1996) 161-174.